

ОСВРТ НА ДВА УЏБЕНИКА СОВЈЕТСКОГ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА

Коллектив авторов: Уголовный процесс РСФСР. Под общей редакцией проф. В. Е. Чугунова и доцента А. Д. Кокорева. Издательство Воронежского Университета, Воронеж, 1968 (1). Коллектив авторов: Уголовный процесс. Под редакцией проф. М. Н. Чельцова. Изд. „Юридическая литература”, Москва, 1969 (2).

Ова два уџбеника су се појавила у кратком временском размаку један за другим и представљају најновији прилог уџбеничкој литератури кривичног процесног права у СССР. Редакција је и у једном и у другом случају у рукама веома угледних совјетских процесуалиста, који су истовремено и коаутори, док су сарадници претежно млађи научни радници. Проф. Чельцов је писац самосталног уџбеника „Совјетски кривични поступак”, чије је 4. поправљено и прерађено издање објављено 1962 (3). Од његових ранијих дела вредно је посебно поменути „Курс совјетског кривичног процесног права”, који је широко заснован и од кога је 1957. изишао први том „Преглед историје суда и кривичног поступка робовласничких, феудалних и буржоаских држава” (4). Треба зажалити што ово дело још увек није у целини објављено. Проф. Чугунов је процесуалиста и криминолог. Његово интересовање је посебно посвећено кривичном поступку социјалистичких држава. Тако је објавио монографије о кривичном поступку Чехословачке и Кине, а 1967. се појављује као редактор и коаутор монографије колектива аутора „Кривични поступак социјалистичких држава Европе” (5). У овој монографији дато је место и кривичном процесном праву СФРЈ. Најмлађи од редактора је доцент Кокорев, веома савестан научни радник.

1. Пре него што би било речи о наведеним уџбеницима треба рећи да је совјетска литература кривичног процесног права за последњих десетак година обогаћена низом значајних радова, међу којима посебно место заузимају монографије о многим кривичнопроцесним проблемима. Овде ће бити учињен кратак осврт на неке од ових радова, како би горњи исказ нашао и своју потврду.

Један од дојаена совјетских процесуалиста и веома плодан правни писац, проф. М. С. Строгович, објавио је 1958. опсежно дело „Курс совјетског кривичног поступка” (6). Овом његовом делу претходио је већи број

(1) И. И. Махазов, В. Е. Чугунов, З. Ф. Коврига, А. Д. Кокорев, Р. В. Литвинов, В. А. Стрёмовский, В. П. Нажимов, Т. В. Альшевский и Г. Ф. Горский. Уголовный процесс РСФСР. Под общей редакцией проф. В. Е. Чугунова и доцента А. Д. Кокорева. Издательство Воронежского университета, Воронеж, 1968. Скраћено цит.: Уџбеник А.

(2) Чельцов М. А., Радыков В. П., Лупинская П. А., Агеева Г. Н., Дьяченко М. С., Рошин В. Н., Никифоров В. М., Тыричев И. В., Максимов С. С., Евтеев М. П., Бахарев Б. М. и Альшуль Ю. В.: Уголовный процесс. Под редакцией проф. М. А. Чельцова. Изд. Юридическая литература”, Москва, 1969. Скраћено цит.: Уџбеник Б.

(3) Проф. М. А. Чельцов: Советский уголовный процесс. Издание 4-е, исправленное и переработанное. Государственное издательство Юридической литературы, Москва, 1962. Друго издање овог уџбеника из 1951. преведено је на немачки језик. (М. А. Tschelzow; Der Sowjetische Strafprozess. Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1958).

(4) Проф. М. А. Чельцов-Безуглов: Курс советского уголовно-процессуального права. Том первый: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. Государственное издательство Юридической литературы, Москва, 1957.

(5) Коллектив авторов: Уголовный процесс зарубежных социалистических государств Европы. Под редакцией проф. В. Е. Чугунова. „Юридическая литература”, Москва, 1967.

(6) Проф. М. С. Строгович. Курс советского уголовного процесса. Издательство Академии наук СССР, Москва, 1958.

монографија, као и уџбеник кривичног поступка, који је преведен 1948. на српскохрватски језик ⁽⁷⁾. Незгода овог курса је што је био написан у време док је текла реформа совјетског кривичног процесног права, те није могао да узме у обзир данас важеће законике кривичног поступка совјетских социјалистичких република, који су донесени у време од 1959. до 1961 ⁽⁸⁾. Међутим, независно од овог, дело проф. Строговича има велику вредност за совјетско кривично процесно право и његово упознавање.

1960. изишло је из штампе дело „Преглед развоја совјетске науке кривичног поступка“ од проф. Н. Н. Пољанског ⁽⁹⁾. У овом раду аутор је с много спретности изложио историју совјетске мисли у науци кривичног поступка од 1917. до XXI конгреса партије, с којим је почео нови период у развоју совјетске правне науке. Тако се ово дело појављује као значајан извор за сазнање многих и различитих схватања кривичнопроцесних проблема у совјетском праву.

Нека буду поменуте и две монографије П. С. Ђекиндове: „Суштина совјетског кривичног процесног права“ (1963) ⁽¹⁰⁾ и „Тумачење и примена норми кривичног процесног права“ (1967) ⁽¹¹⁾. Разматрајући проблематику суштине совјетског кривичног процесног права, Ђекиндова с коректном научном аргументацијом заступа схватање кривичног поступка као кривичнопроцесног односа. Ово схватање није било ни раније страно совјетској науци, али се без устезања може рећи да није било браћено с довољно залагања. У другој монографији Ђекиндова веома пажљиво обрађује кривичнопроцесне норме, њихово тумачење и примену. Ова проблематика је стално актуелна, нарочито када се хоће да отклоне техницизам и пренаглашеност форме у кривичном процесном праву.

За област доказа веома је значајно дело „Теорија доказа у совјетском кривичном поступку“, први том — општи део (1966) и други том — посебни део (1967) ⁽¹²⁾. Ову опсежну студију израдио је колектив аутора из Свесавезног института за изучавање узрока криминалитета и припремање мера за његово отклањање ⁽¹³⁾, на челу са редакцијским колегијумом и одговорним редактором доктором правних наука Н. В. Жогиним. Вредност овог дела долази посебно до изражаја кад се има у виду штетни утицај учења Вишинског на теорију и праксу код доказа у кривичном поступку.

Треба поменути и присуство коментара. Тако, нпр. „Коментар ЗКП РСФСР“, прво издање 1963, општа редакција В. А. Болдырева ⁽¹⁴⁾ и друго издање 1965, редакција Л. Н. Смирнова ⁽¹⁵⁾.

После овог треба се вратити уџбеницима кривичног поступка и одмах установити да и један и други, независно од својих наслова, обрађују у наслону на опште савезно законодавство кривични поступак РСФСР.

(7) М. С. Строгович: Кривични судски поступак. Изд. Научна књига, Београд, 1948.

(8) Види Предговор Д. В. Димитријевића преводу на српскохрватски Законика о кривичном поступку РСФСР. Изд. Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд, 1967.

(9) Н. Н. Пољанский: Очерк развития советской науки уголовного процесса. Издательство Академии наук СССР, Москва, 1960.

(10) П. С. Ђекина: Сушность советского уголовно-процессуального права. Издательство Ленинградского университета, Ленинград, 1963.

(11) П. С. Ђекина: Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. Изд. „Юридическая литература“, Москва, 1967.

(12) Колектив авторов: Теория доказательств в советском уголовном процессе. Том I: Часть общая, Том II: Часть особенная. Редакционная коллегия: Жогин Н. В., Карпец И. И., Кочаров Г. И., Кудрявцев В. Н. и Миньковский Г. М. Издательство „Юридическая литература“, Москва, 1966—1967. Приказ овог дела од В. А. Василијевића у часопису *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2, стр. 331—339, Београд, 1968.

(13) В. А. Василијевић: Свесавезни институт за испитивање узрока и разраду мера за спречавање криминалитета и основна питања у вези с његовим радом на проучавању криминалитета у СССР. *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4, стр. 565—578, Београд, 1967.

(14) Колектив авторов: Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР. Под общей редакцией В. А. Болдырева. Государственное издательство Юридической литературы, Москва, 1963.

(15) Колектив авторов: Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР. Издание второе, исправленное и дополненное. Под редакцией Л. Н. Смирнова. Издательство „Юридическая литература“, Москва, 1965.

2. Посебну пажњу привлачи систематика ових уџбеника, јер показује готово потпуну подударност с наставним програмом за кривични поступак као предмет правног образовања на правним факултетима у СССР⁽¹⁶⁾. Поставља се питање о односу између научног система обраде једне правне дисциплине и дидактички изграђеног наставног програма ове дисциплине као предмета правног образовања. По нашем схватању, научни систем мора бити слободан. Он је дужан да обради наставно градиво, али не и да се идентификује с темама и тезама наставног програма. Само тако научни систем представља стално стваралаштво и омогућава обухватање нових садржаја и кретања. Услед идентификације с наставним програмом ни један ни други уџбеник кривичног поступка нису развили потребан научни систем. У њиховом систему нема основне поделе кривичног процесног права као релативно самосталне дисциплине на општи и посебни део. Ову поделу изискује уопштавајућа апстракција у научном раду и она не сме бити занемарена. Рекли бисмо да ову поделу поштује и ЗКП РСФСР у једном неразвијеном али присутном изразу одељка првог његове систематике (*опште поставке*). Научни систем у најопштијим потезима мора се састојати из увода, општег и посебног дела. У даљој изградњи он се мора ослањати на главне институте кривичног процесног права и велике етапе кривичног поступка. Но, слабости у систему не мора да носе собом и недо- статке код обраде кривичнопроцесне проблематике, али је у сваком случају најбоље ускладити научни систем и обраду проблема уз одговарајуће респектовање наставног програма.

3. Појам кривичног поступка и кривичног процесног права дат је и у једном и у другом уџбенику потпуно јасно и одређено. У уџбенику А совјетски кривични поступак је дефинисан као „на закону и истинским демократским принципима заснована делатност органа истраге, јавног тужилаштва и суда, уз учешће друштва, као и у вези с тим настали правни односи, који су усмерени на откривање кривичних дела и решење кривичних ствари...”⁽¹⁷⁾. Што се тиче социјалистичког кривичног процесног права, речено је „да оно изражава и регулише друштвене односе који су у складу с током поступка у кривичним стварима, њиме се регулишу делатност органа истраге, јавног тужилаштва и суда, као и правни односи који настају између ових органа и других учесника поступка”⁽¹⁸⁾. У уџбенику Б истиче се као најглавније да је кривични поступак „делатност суда, органа јавног тужилаштва, истраге и извиђања, који воде активну борбу против кривичних дела. Ова делатност је строго правног карактера и њоме се остварују процесним правом установљене обавезе и овлашћења поменутих органа”⁽¹⁹⁾. „Совјетско кривично процесно право је систем правних норми које регулишу делатност истраге и претреса ствари о кривичним делима, као и односе до којих долази у току ове делатности између појединих државних органа, између ових органа и кривичнопроцесних учесника и између поменутих органа и друштвених организација, установа и појединих грађана”⁽²⁰⁾.

Изложене дефиниције јасно одређују и кривични поступак и кривично процесно право. Но, након извесних приговора оне показују и одређене слабости.

У совјетским уџбеницима које разматрамо пришло се најпре кривичном поступку, а потом кривичном процесном праву. Кривични поступак се посматра као друштвени феномен, а да при том није у довољној мери истакнуто да је он акциони израз кривичног процесног права. Несумњиво је да на кривични поступак као друштвену појаву делују материјалне, кул-

(16) Наставни план правног образовања на правним факултетима у СССР је јединствен и утврђен од стране Министарства за више и средње специјално образовање СССР. Исто тако, утврђени су и наставни програми предмета, те међу њима и совјетског кривичног поступка. Настава кривичног поступка се обавља са 70 часова предавања и 70 часова практичних вежби. Настава се изводи у 5. и 6. семестру.

(17) Уџбеник А, стр. 9.

(18) Уџбеник А, стр. 13.

(19) Уџбеник Б, стр. 9—10.

(20) Уџбеник Б, стр. 16.

турне и политичке компоненте датог друштва-државе, као и стратегија и тактика борбе против криминалитета, али њега изграђује и оживотворава кривично процесно право. После овог, од интереса је *пукотина* која се јавља између *делатности* и *кривичнопроцесних односа*, наиме, рекло би се да постоје делатности које су ван односа и делатности које доводе до формирања односа, те су тако и обухваћене односима. Овакво схватање је неприхватљиво. Оно је засновано на опажајно примарном, тј. на непосредно виђеном. У њему има нечега што је својствено природним наукама. За нас је од интереса кривичнопроцесни однос као рационално примарни институт кривичног процесног права. Кад овај однос има одлике социјалистичких друштвених односа, онда је и кривично процесно право социјалистичко. Делатности или, боље речено, кривичнопроцесне радње резултирају из кривичнопроцесних односа и у погледу свог јављања и у погледу своје структуре и вршења. Посредством кривичнопроцесних радњи проверава се валаност кривичнопроцесних односа. Према томе, спорна је и основаност сврставања делатности и односа у дефиницију кривичног процесног права, као што је, на другој страни, спорно и уношење односа поред делатности у дефиницију кривичног поступка као акционог израза кривичног процесног права. У првом случају довољан је однос, а у другом делатност. Међутим, шта рећи о *пукотини* између делатности и процесних односа. Из схватања које је овде кратко скицирано, а које носи наслов „друштвено (рационално) — динамичко“⁽²¹⁾ схватање кривичног поступка, излази да се кривичнопроцесне радње и кривичнопроцесни односи међусобно обухватају, те да је и поменути *пукотина* резултат извесне погрешке у третману кривичнопроцесног односа. Ове *пукотине* неће бити, ако се схвати присуство кривичнопроцесног односа у латентном и отвореном виду. О латентном виду кривичнопроцесног односа говори се у оним процесним ситуацијама или етапама кад друга страна није присутна, а присутни партнер је дужан да води рачуна о њеним интересима. Партнер који коначно може да нанесе штету овим интересима свакако је орган кривичног правосуђа. Латентни вид кривичнопроцесног односа не налазимо ни у уџбенику А ни у уџбенику Б, иако ЗКП РСФСР о њему води рачуна у чл. 20, ст. 1. Законодавац дословно прописује: „Суд, јавни тужилац, истражник и лице које врши извјаја дужни су да предузму све законом предвиђене мере ради свестраног, потпуног и објективног истраживања околности ствари и да открију како окривљујуће тако и ослобађајуће околности по окривљеног, а такође и околности које отежавају и ублажавају његову кривицу.“ Дакле, уз одређену коректуру појављена *пукотина* се губи, а самим тим долази и до правилног повезивања кривичнопроцесних радњи и кривичнопроцесних односа. На крају, али не и као мање важно, кад је реч о поменутиим дефиницијама, треба рећи да није извршено потпуно уопштавање кривичнопроцесних субјеката и одређен њихов генусни појам, јер да је то учињено, не би дошло до уношења наслова субјеката по врсти. После потпуног уопштавања остаје као генусни појам само *кривичнопроцесни субјекат*. Тако се, у крајњој линији, поред предмета и задатка кривичног процесног права у његову дефиницију имају уградити као највиши и основни институти кривичнопроцесни субјекат и кривичнопроцесни однос⁽²²⁾.

4. У разматраним уџбеницима пажњу привлаче и ставови о кривичнопроцесним функцијама, утолико пре што у совјетској литератури кривичног процесног права нема сагласности у погледу броја процесних функција. С мањим изражајним разликама и у једном и у другом уџбенику под појавом кривичнопроцесне функције подводи се усмереност делатности органа или лица у кривичном поступку⁽²³⁾. Међутим, приликом истраживања самих функција долази до неслагања. Тако, према схватању израже-

(21) Д. В. Димитријевић: Кривично процесно право. Друго прерађено издање. „Савремена администрација“, Београд, 1965. Скраћено цит.: Димитријевић I. V. стр. 14.

(22) Димитријевић I, стр. 12.

(23) Уџбеник А, стр. 10. Уџбеник Б, стр. 11.

ном у уџбенику А, у поступку постоје следеће функције: а) функција окривљења; б) функција одбране; и в) функција решења кривичне ствари⁽²⁴⁾. С друге стране, у уџбенику Б истакнуте су као основне функције: а) судска функција; б) функција надзора ради тачне примене закона; в) функција истраге; и г) функција одбране⁽²⁵⁾.

Ближим критичким посматрањем како дате дефиниције тако и набројаних функција треба утврдити одрживост изложених ставова о кривичнопроцесним функцијама.

Појам функције се у литератури различито дефинише⁽²⁶⁾. Дефиниција коју су аутори дали у разматраним уџбеницима у потпуности је прихватљива, посебно као радна (операционална). Но, запажа се да аутори, приликом изналажења врста функција, нису у довољној мери поштовали елемент дефиниције који казује да је реч о усмерености, односно о циљности делања органа или лица у енциклопедијском смислу речи. Да је ово поштовано, не би ни дошло до набрајања процесних функција, а да се претходно не одреде критеријуми еманципације и класификације функција. Зато је целисходнији став, изражен у уџбенику А, који говори о *основним функцијама*, иако не следи у довољној мери мисао коју смо истакли. Овде се осећа последица неизграђености највишег појма кривичнопроцесног субјекта и класификације субјеката у кривичном поступку⁽²⁷⁾ и у уџбенику А и у уџбенику Б, јер да је ово учињено, правилна класификација и номинација функција наметнуле би се саме по себи. Исто тако, да је у научни систем излагања унесен принцип одељености кривичнопроцесних функција као посебан принцип општег карактера у области процесних субјеката⁽²⁸⁾, искристалисале би се и функције у својој разноврсности и одговарајућој класификацији. После овог могло би се говорити о свакој од истакнутих функција, али би то, чини нам се, прелазило оквири овог приказа. Једино бисмо напоменули да нема никаквих разлога клонити се класичних наслова за три главне процесне функције. При овом се имају на уму функција оптужбе у најширем смислу речи, функција одбране и судска функција.

5. За кривичнопроцесне принципе је у уџбенику А речено да су то основна начела на којима је израђен кривични поступак, да су у њима садржане руководне идеје, да имају нормативан карактер и да су у крајњој линији руководеће правне поставке, које прожимају читав кривични поступак. Њихов значај је сагледан у томе да они изражавају најбитније црте и својства совјетског кривичног поступка⁽²⁹⁾. У уџбенику Б принципи су дефинисани као руководеће поставке утврђене правним нормама, које изражавају социјалистичку природу совјетског кривичног поступка, његова основна обележја и његов доследан демократизам⁽³⁰⁾. Нема сумње да су ова два схватања веома слична једно другом. Да бисмо их упоредили са нашим схватањем кривичнопроцесних принципа, ево и наше дефиниције: „Кривичнопроцесни принципи представљају основне правне поставке, које су садржајно руководне идеје, а акционо основни захтеви једног система кривичног поступка.” Према томе, оно што недостаје сов-

(24) Уџбеник А, стр. 11.

(25) Уџбеник Б, стр. 11.

(26) Тако, на пример, код нас Ј. Борђевић у свом делу „Нови уставни системи”, друго издање, „Савремена администрација”, Београд, 1964, наводи у погледу нашег Устава СФРЈ следећа три значења појма *функција*: а) функција у најширем значењу обележава општа подручја делатности и обавеза, односно ниво и оквир овлашћења друштвено-политичких заједница; б) функција у више мање класичном значењу представља скуп одређених права и дужности, нпр. „функција власти”, или само једну грану те опште функције или делатности, нпр. „судска функција”; и в) функција у ужем смислу речи обележава конкретно овлашћење појединих функционера или извршилаца закона (в. стр. 60).

(27) Димитријевић 1, стр. 81. и 87.

(28) Димитријевић 1, стр. 85.

(29) Уџбеник А, стр. 38. и 39.

(30) Уџбеник Б, стр. 40.

јетским ставовима о принципима јесте њихов акциони захват, који на одређен начин указује на стално присутну динамичност кривичног поступка.

Приказ кривичнопроцесних принципа је поједностављен и они се износе простим набрајањем. Недостају било који критеријуми њиховог вредновања и класификације. Због тога су могући притвори како у погледу селекције тако и самог излагања принципа.

У уџбенику *А* у кривичнопроцесне принципе сврстани су: 1) принцип социјалистичке законитости; 2) принцип јавноправности (официјелности); 3) принцип неприкосновености личности, стана и тајности преписке; 4) принцип вршења правосуђа само од стране суда; 5) принцип вршења правосуђа на темељу једнакости грађана пред законом и судом; 6) принцип разматрања ствари од изабраних судија; 7) принцип учешћа у суду народних поротника и зборности приликом разматрања ствари; 8) принцип независности судија и њихове потчињености само закону; 9) принцип националног језика у судском поступку; 10) принцип јавности судског претреса; 11) принцип непосредности, усмености и непрекидности судског претреса; 12) принцип обезбеђења права на одбрану окривљеном; 13) принцип расправности; 14) принцип објективне истине у кривичном поступку; и 15) принцип учешћа друштва у кривичном поступку ⁽³¹⁾.

С друге стране, уџбеник *Б* набраја следеће кривичнопроцесне принципе: 1) принцип социјалистичке законитости; 2) принцип неприкосновености личности; 3) принцип вршења правосуђа у кривичним стварима само од стране суда; 4) принцип вршења правосуђа на темељу једнакости грађана пред законом и судом; 5) принцип учешћа народних поротника и зборности приликом разматрања ствари; 6) принцип изборности судија и народних поротника; 7) принцип независности судија и њихове потчињености само закону; 8) принцип националног језика у судском поступку; 9) принцип усмености судског претреса; 10) принцип обезбеђења права на одбрану окривљеном; 11) принцип свестраности, потпуности и објективности истраживања околности ствари; 12) принцип оцене доказа према унутрашњем убеђењу; 13) принцип надзора Врховног суда СССР и врховних судова савезних и аутономних република над судском делатношћу; 14) принцип надзора јавног тужиоца у кривичном судском поступку; и 15) принцип учешћа друштва у кривичном судском поступку ⁽³²⁾.

Путем обичног упоређивања запажа се да су аутори дали много места принципима уређења правосуђа уопште и да нису извршили никакву класификацију истакнутих принципа. Поред тога, има принципа које срећемо у једном али не и у другом уџбенику. Тако су у уџбенику *А* истакнути принципи јавноправности, принцип расправности и принцип објективне истине у кривичном поступку, а у уџбенику *Б* ови принципи нису набројани. С друге стране уџбеник *Б* указује на принцип оцене доказа према унутрашњем убеђењу, док у уџбенику *А* нема овог принципа. Истина, аутори не подводе увек под исте наслове истоветне садржаје, али ово не може да оправда одсуство неких принципа. Тако је на пример, у уџбенику *Б* принципом социјалистичке законитости обухваћен и принцип јавноправности. Овде треба имати на уму Линеову (Linné) мисао: „*Nomina si nescis, perit et cognitio rerum*”.

Шта рећи о пренаглашеној пажњи према принципима уређења правосуђа уопште у оквиру изношења принципа кривичног поступка? Одговор би био, чини нам се, једино могући, да аутори нису у довољној мери поштовали релативну самосталност правосуђа уопште ни као гране законодавства ни као посебне дисциплине у односу на кривични поступак. Осим тога, они се поглавито задржавају на принципима карактеристичним за уређење и рад суда, а запостављају принципе уређења и рада других правосудних органа, на пример јавног тужилаштва и органа који врше извршај.

(31) Уџбеник *А*, стр. 42. и сл.

(32) Уџбеник *Б*, стр. 42. и сл.

Дакле, целисходно је ограничити се само на принципе карактеристичне за кривични поступак, а другим принципима било правног система уопште било правосуђа дати само онолико места колико је то неопходно за постављање, изградњу и разумевање одређеног система кривичног поступка. С овом основном поставком неминовно је повезати класификацију принципа. Што се тиче критеријума класификације, он се мора заснивати на вредности принципа с којом они доприносе изградњи кривичнопроцесних појмова и остварењу кривичнопроцесног задатка. Истовремено треба прихватити и схватање о *привезивању* принципа, приликом њиховог излагања, за кривичнопроцесне појмове и за сам систем кривичног поступка. Ово последње омогућава да се сагледа и провери примењивост самог принципа.

Селекција кривичнопроцесних принципа, коју сами заступамо, обухваћена је њиховом поделом на *основне, опште и посебне* принципе. Основни принципи се непосредно везују за остварење кривичнопроцесног задатка, а општи принципи су својствени кривичном поступку као кривичнопроцесном односу и одређују његову природу. Најзад, посебни принципи су својствени кривичнопроцесним појмовима (институтима) и према томе у којој мери обухватају односни појам могу имати *општи и посебни* карактер. На овом месту изнећемо само основне и опште принципе. Основни принципи су принцип законитости, принцип постојаности кривичне ствари, принцип истине и принцип вишестепености кривичног поступка. Општи принципи су принцип оптужбе, принцип расправности, принцип активности кривичног суда, принцип слободног судијског уверења, принцип јавности, принцип усмености, принцип непосредности и принцип процесне економије.

6. У приказу поменутих уџбеника задржали смо се само на неколико основних питања, настојећи да критички размотримо ставове аутора, као и да сами кажемо шта мислимо. Било би од интереса да се претресе још читав низ питања, али приказ не може да обухвати све.

Уопште узев, ово су добри уџбеници у класи којој припадају. У њима је савесно обрађен важећи систем кривичног поступка у СССР односно у РСФСР. Њихова корисност се састоји не само у уџбеничком презентирању материје, већ и у доприносу развоју теоријске мисли совјетског кривичног процесног права.

Др Драгољуб В. Димитријевић

Славољуб Попович: АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ОБЩАЯ ЧАСТЬ. ПОД РЕДАКЦИЕЙ Ц. А. ЯМПОЛЬСКОЙ. Издательство „Прогресс“, Москва, 1968, 539 стр.

У Совјетском Савезу се већ постојано јављају преводи иностраних дела која дају преглед појединих правних дисциплина у упоредном праву. С тога се мора поздравити и појава превода овог уџбеника који ће свакако пружити совјетским читаоцима основне појмове о југословенском управном праву. За потребе совјетских читалаца проф. Поповић је извесне делове свог уџбеника скратио а негде је допунио у складу са новијим законодавством. Појаву овог превода утолико пре треба поздравити што до ове књиге у Совјетском Савезу није преведена ниједна југословенска књига било које наше правне дисциплине. Стога ваља указати на значај ове иницијативе и очекивати да се и даље настави са упознавањем совјетских правника с појединим правним дисциплинама југословенског права у целини, као и плански приступити преводима појединих дела и монографија и можда настојати да се заједничким снагама упоредноправно обраде поједини правни институти који би могли бити од користи не само за узајамно упознавање већ и за развој совјетског и југословенског права. Да има те узајамне сарадње, не би се могло десити да у уџбенику совјетског

управног права у коме су две главе посвећене упоредном управном праву (социјалистичком и буржоаском) нема ни основних података о југословенском управном праву, а посебно ни једне речи о управном спору и управном поступку. Овде мислим на иначе сажети и прегледни уџбеник совјетског управног права који је објављен 1967. године у Москви под редакцијом проф. А. Е. Лунева (издање Юридическая литература).

За југословенске правнике од посебног је интереса што је истакнути совјетски правник Ц. А. Јампољска дала уводну реч преводу уџбеника проф. С. Поповић. Ц. Јампољска је позната по својим делима која посебно обрађују теорију Управног права, као и Науку о управљању у чијим радовима се увек одражава упорна и постојана тежња за подвргавањем управе праву и поштовање субјективних права грађана. У уводној речи Ц. Јампољска прво указује на значај овог превода за упознавање совјетске јавности са југословенским управним правом. Даје податке о свим наставницима који у Југославији предају управно право посвећујући посебну пажњу академику поч. др Иви Крбеку. Ц. Јампољска у овом свом уводу совјетским читаоцима препоручује књигу и у извесном смислу даје и оцену преведеног уџбеника. Указаћу само на неке најосновније примедбе које могу дати повода за даље дискусије.

Пре свега, Ц. Јампољска указује да се југословенско управно право разликује од совјетског управног права јер југословенско право, према проф. Поповићу, обухвата само управну функцију, па је стога предмет југословенског управног права ужи од совјетског управног права, јер совјетско управно право обухвата све државне органе који врше наредбодавну и извршну функцију. Посебно указује да самоуправљање не противречи примени начела демократског централизма и стога истиче да је за совјетско право апсолутно неприхватљива критика начела демократског централизма која је видна у уџбенику проф. Поповића.

Ц. Јампољска примећује да југословенско управно право обилује нормама које регулишу управни поступак и управни спор. По њеном мишљењу, до ове опширности дошло је „у доброј намери да се учврсти законитост“. Сматра да многобројне одредбе које регулишу многе детаље поступка постају стога „тешко разумљиве широким слојевима грађана, и самим тим отежавају њихову борбу против незаконитости које вребају њихова права и интерес заснован на закону“ (стр. 16). И у нас се говори о опширности Закона о општем управном поступку. Б. Мајсторовић је недавно објаснио узроке опширности овог закона (Анали, 1969, бр. 1, стр. 107—112). О томе даје објашњења и Љ. Јевтић (Правни живот, 1969, стр. 30—41). Може се још додати да је очигледно да је опширност овог закона, посебно после ослобођења, изазвана потребом да се васпитава нов управни кадар како би се што више заштитила законитост и права грађана. Ваља запазити да је у нас и Закон о општем управном поступку и Закон о управним споровима дошао као одраз тежње да грађанин не буде објект управног поступка већ субјект који има одређена права и који се у случају повреде свог права или интереса заснованог на закону може ефикасно борити. Ц. Јампољска исправно истиче да је „у свему нужна мера па је нужна и мера при правном регулисању ових или оних форми државне делатности, посебно кад је реч о узајамном односу органа државе и грађана“ (стр. 16). Ц. Јампољска посебно указује да је Лењин више пута подвлачио да је неопходно „да се закони пишу јасно како би били разумљиви широким народним слојевима“ (стр. 16). Начелно се потпуно слажемо са овим схватањем, али југословенски Закон о општем управном поступку не пати од нејасноће већ се може говорити само о његовој опширности. Међутим, као што је већ речено, опширност је проузрокована одређеним разлозима. Можда би се Закону о управним споровима могло приметити да је створио сложени систем ванредних правних средстава који није доследан ни развоју југословенског права о чему се и код нас расправља (Анали, 1967, бр. 1, стр. 23—30). Даље, Ц. Јампољска истиче да јој излагања проф. Поповића о друштвеном управљању нису јасна и да излагања о друштвено-политичким организацијама и удруживању грађана, по њеном мишљењу,

нису посветила довољно пажње овим важним и интересантним питањима (стр. 13). Ц. Јампољска подвлачи да југословенски правници дају велики значај самоуправљању, али има утисак, према књизи проф. Поповића (стр. 226), да се „фактички његова суштина своди на учешће радног колектива у органу управљања у регулисању односа унутар органа...” (стр. 11). Саопштавајући овај свој утисак, Ц. Јампољска жали што у књизи у вези са овим проблемом, „писац излаже само уставне одредбе и позитивно право док се постојећа пракса не уопштава, а управо је она за нас од посебног интереса” (стр. 12). По мишљењу Ц. Јампољске, писац не даје дубље теоријске основе самоуправљања. Истиче да је додуше проф. Поповић у једном свом ранијем чланку указао на извесне спорне теоријске проблеме у вези са самоуправљањем, „али у овој књизи ова питања нису изложена колико је то било неопходно” (стр. 12). Ц. Јампољска посебну пажњу посвећује излагањима проф. Поповића о деетатизацији и у вези с тим примећује: „Не може нас писац убедити у то да преношење надлежности на установе социјалног осигурања, здравствене установе... и просветне установе... указује на деетатизацију. Низ ових установа при свем њиховом „самоуправљању” не престају бити државним установама” (стр. 17). Ц. Јампољска даље истиче: „Истина, проф. Поповић ове установе назива „друштвеним службама” и на много страна књиге труди се да укаже на њихове „недржавне” особине. Но такве особине, као непривредни карактер делатности, или функционисање у циљу задовољења општих потреба и чак немогућност примене непосредне принуде, саме по себи ни о чему не говоре. Непривредна делатност карактеристична је за многе друге државне органе у Југославији као и за савезне; задовољавање општих потреба у социјалистичкој држави никако се не може посматрати уско, као задатак само низа установа, јер цео државни апарат функционише за човека и у име човека. Што се тиче принуде, нико од правника није никад тврдио да сваки државни орган може увек сам, непосредно, изрицати казне или наредити да се грађанин стави у затвор. Механизам државне принуде је сложен: има органа чији је задатак да организују управну делатност и поред тога решавају питања о карактеру и управним санкцијама које се нужно примењују према окривљенима; има органа који непосредно примењују решења о принудним мерама; има и таквих који не могу применити принуду... Али сви ови наведени органи не престају бити делови државне машине, а у узајамном дејству са другим деловима они могу у случајевима утврђеним законом на своју иницијативу допринети да се покрене читав механизам државне принуде” (стр. 17—18). Ц. Јампољска даље истиче „да су друштвене службе, без обзира на њихову самосталност, установе одређене скупштине друштвено-политичке заједнице”. Ц. Јампољска стога закључује, прво, „да скупштине друштвено-политичких заједница нису само самоуправни орган већ и виши орган власти у оквиру друштвено-политичке заједнице (чл. 78 Устава СФРЈ). Друго, да је Савезна скупштина, сагласно Уставу СФРЈ, такође орган који представља друштвено-политичку заједницу — федерацију, и у том оквиру она се јавља и као највиши орган власти и као орган друштвеног самоуправљања (чл. 163 Устава СФРЈ)”. После ове своје анализе Ц. Јампољска поставља питање: „Према томе, молим проф. Поповића, по чему је преношење права једне заједнице на другу знак деетатизације?” (стр. 19). Ц. Јампољска даље истиче да се из уџбеника не види шта је децентрализација у југословенском праву. Она подвлачи да је „децентрализација једна страна начела демократског централизма и да децентрализација у социјалистичкој држави не може бити неограничена, нити може прећи у анархију, јер она обавезно представља само другу страну демократског централизма...” (стр. 20). Ц. Јампољска и поред ових примедби истиче „да у Југославији, као и у другим социјалистичким земљама, централизација безусловно има своје место, али се она спроводи на специфичан начин било преко система разних врста централизованих инспекција и централизоване финансијске службе, било преко службе друштвеног књиговодства” (стр. 20). Ц. Јам-

пољска подвлачи да службу друштвеног књиговодства не може сматрати недржавном установом, како то наводи проф. Поповић, „јер то не произлази из карактера њене функције, нити из карактера правних метода које она примењује” (стр. 21). Ц. Јампољска побија аргумент проф. Поповића да је служба друштвеног књиговодства недржавни орган због тога „што она врши своју делатност независно од било ког државног управног органа и потчињена је само закону”. По њеном мишљењу, „овај аргумент није убедљив” јер, иако је суд независан орган који врши своју делатност на основу закона, „проф. Поповић несумњиво сматра да је у садашње време суд у Југославији државни орган” (стр. 21). У погледу самосталности органа управе Ц. Јампољска истиче да се из уџбеника види да још увек у југословенском управном праву постоје разне форме руковођења нижим органима од стране одговарајућих савезних и републичких органа управе (стр. 21). Посебно се то види, како то истиче Ц. Јампољска, из књиге проф. Поповића у којој се излажу права виших органа да издају различите инструкције нижим органима управе, као и у праву инспекције од стране савезних, односно републичких органа. Отуда Ц. Јампољска закључује: „Без обзира на то како писац тумачи чињенице које је навео, у Југославији се ипак остварује централизација и очевидно не може да се не остварује” (стр. 21).

Што се тиче демократизације југословенске управе, Ц. Јампољска истиче да је писац навео доста нормативног материјала који потврђује овај процес. Ц. Јампољска посебно подвлачи: „Могуће је не сагласити се с оценом проф. Поповић коју даје у овој књизи о значају процеса демократизације за даљу судбину државе, али чињеница је да тамо несумњиво постоје фактори демократизације” (стр. 21—22). У закључку Ц. Јампољска указује на тешкоће око превода терминологије, али се нада да ће и поред извесних недостатака читалац наћи у књизи много интересантног, посебно у погледу фактичког материјала неопходног за упознавање југословенског управног права (стр. 22).

Подвлачећи значај овог првог корака од стране совјетске издавачке делатности да упозна совјетску јавност с појединим правним дисциплинама југословенског права, указао сам и на извесне примедбе Ц. Јампољске наведене у њеној уводној речи. С обзиром на ауторитет који Ц. А. Јампољска има у совјетској правној науци, сматрао сам да ваља посветити пажњу њеним примедбама којима је она са одређеном мером и несумњиво добронамерно дала своје оцене о извесним гледиштима проф. Поповића која је он изложио у свом уџбенику. Без обзира на то што се са извесним њеним примедбама не морамо сложити, оне могу бити корисне за размисљање о многим још нерешеним проблемима нашег самоуправног система који је још увек у процесу. Имам утисак да би најосновнији закључци Ц. Јампољске у погледу основних начела југословенског управног права морали да претрпе извесну корекцију. Њена закључивања у извесним случајевима не одговарају југословенској стварности, а до таквих закључака је несумњиво дошла из два разлога. Прво, она полази од објашњења проф. Поповића која су дата за југословенског читаоца који је упознат са стањем ствари, али ова објашњења нису довољна за страног читаоца што Ц. Јампољска и сама истиче (стр. 12). Друго, што је страном научном раднику тешко ући у један систем управног права који је у многим тачкама различит од права његове земље. Наведени разлози су свакако допринели извесним ставовима Ц. Јампољске о којима се може расправљати. Да није тога било, можда би и сама Ц. А. Јампољска дошла до закључка, не да у Југославији није настао процес децентрализације, већ да је степен децентрализације и децентрализације у Југославији у извесним случајевима отишао и преко оног што се под овим називом обично подразумева. Имајући све ово у виду, ваља пројужити рад на упоредноправном проучавању појединих правних института у совјетском и југословенском праву које ће допринети нашем узајамном упознавању. На овом послу улажу се код нас у Југославији већ успешни напори и виде позитивни резултати за упоз-

навање совјетског права. У нашој правној литератури после ослобођења преведено је низ радова совјетских правника, а на том послу видна је и улога Института за упоредно право (Београд), као и југословенских правних часописа који прате развој совјетске правне науке.

Д. Б. Денковић

WÖRTERBUCH JURISTISCHER FACHAUSDRÜCKE, SERBOKROATISCH-DEUTSCH, bearbeitet von Dietrich Frenzke und Mil'ja Pajević. *Kieler Schrifttumskunden zu Wirtschaft und Gesellschaft — Arbeiten der Bibliothek des Instituts für Weltwirtschaft*, Kiel 1967.

Позната је огромна научна и публицистичка делатност Института за светску привреду при Универзитету у Килу. Поред редовних периодичних публикација, као што је *Weltwirtschaftliches Archiv* (4 свеска годишње), *Die Weltwirtschaft* (2 свеске годишње), серије студија (*Kieler Studien*, до сада изашло 86 књига) и предавања (*Kieler Vorträge*, до сада су објављена 52 предавања), Институт издаје у независном редоследу и разна друга дела. У свим тим публикацијама има доста занимљивог материјала и за правнике. А сада је, у посебном низу радова (наиме, у наведеним *Schrifttumskunden*), као најновија књига објављен Српскохрватско-немачки речник правних израза у обради *Dietricha Frenzke* и Милије Пајевића. Ово је пети речник у поменутој серији. Али, док су ранији речници обрађивали првенствено економске изразе (од којих је један такође српскохрватско-немачки од истих обрађивача, док су остали италијански, шпански и португалски), ово је речник наших правних израза.

Ова два речника наше стручне терминологије су један од многих доказа колико интересовање у свету влада за Југославију, њен развој и њено државно и привредно уређење.

Речник правних израза обухвата малне 400 страница (чиме је за око 120 страница обимнији од економског) и, наоко рачунајући, неких 1400 речи и израза.

У Предговору се истиче да су у Речник ушле речи српскохрватске правне терминологије без обзира на то да ли испуњавају све захтеве егзактности, савременог начина изражавања итд., јер да му је намена да олакша читање и оне литературе која је намењена широј јавности и која је стога састављена на популарно-правном језику. То је за практичну употребу просечног читаоца довољно, а исто тако потребно и за научника који се у свом раду служи и материјалом из дневне штампе и популарне публицистике, али, у први мах би се могло мислити да представља сметњу за онога коме је такав речник потребан искључиво за научне или наставничке сврхе. Међутим, представљајући Речник види се да су се обрађивачи држали једног сразмерно високог мерила. А научницима и наставницима ће наведено упозорење аутора бити довољно да Речник уз такву квалификацију и употребљавају. Уосталом, ниједан се речник, па ни најбољи, не може сасвим некритички употребљавати. На крају крајева, критички став онога ко се речником служи долази до изражаја приликом самог избора речи које су дате као превод.

Уколико је рецензент у стању да просуди, у преводу је углавном дата немачка правна терминологија Рајха. Можда је на ту чињеницу требало упозорити читаоца, тим пре што се југословенско законодавство ослања више на аустријско, па би упоређење са старијом аустријском правном литературом могло изазвати извесну збрку, или је требало дати и аустријско-немачки израз (нпр. поред „Vollstreckungsgläubiger“ и „betreibender Gläubiger“, поред „Darlehensvertrag“ и „Leihvertrag“, односно „Leihe“, и др.)

Ове примедбе, међутим, не умањују значај Речника нити потцењују велики труд и стручно знање састављача. Прелиставајући Речник, човек се каткад задиви минуциозности с којом су аутори приступили раду. Иако би ту и тамо било неких замерки — а не постоји речник коме се не би могло нешто замерити — добар део њих иде на рачун наше још донекле непостојане и још неуједначене правне терминологије, што је последица како превирања наших правних институција и прописа, тако и наслеђа разних правних система. Аутори су и ту настојали да задовоље практичне потребе, тако да су у Речник, на пример, поред израза „казнено право“, „залог“, „посед“, ушли и изрази „кривично право“, „застава“, „државина“ (мада је за овај последњи израз, сасвим исправно, наведено да може да значи и „detentio“).

Укратко, састављачи су настојали да Речник буде савремен и у томе су успели. Уколико би дошло до другог издања, можда не би било згорег ако би ушле и речи донекле хисторијског или архаичког карактера, које данас, додуше, нису више у употреби, али на које се у литератури још увек наилази. На пример, зашто не би ушле речи као што су „срески начелник“, или чак и „начелник“, „котарски поглавар“, онда „књаз“, „бан“, „Управа фондова“, „виши земаљски суд“, „сто седморице“, „жупан“, „поджупан“, „вражда“ и др. Истина, у томе лежи и извесна опасност, сопствена свим стручним речницима, наиме, проблем где да се повуче граница између онога што треба и онога што не треба да уђе у речник. У тим случајевима је број „маргиналних израза веома велик. Одлука о томе се мора ипак оставити састављачима, а овде је то напоменуто само као случајна мисао, а никако као приговор.

У прилогу Речника је дат и алфabetски попис (с тумачењем и немачким преводом) скраћеница, махом наших израза и установа.

Једна напомена у погледу типографије: за препоруку би било да се дијакритички знаци изиђу заједно са словима уз које спадају. Овако стрче у слогу као нека страна тела, а ту и тамо су стављени и изнад слова изнад којих не спадају.

Ако узмемо у обзир намену за коју је Речник састављен, као и околност да је за данашњу нашу правну терминологију рад на њему донекле пионирског карактера, треба признати да су састављачи у својој намери великим делом успели. Нема сумње да ће Речник веома добро послужити и немачким читаоцима наше правне литературе, као и свима онима који владају нашим језиком и за неки наш правни израз траже одговарајући немачки термин, који, нарочито ако је односна наша реч новијег порекла, заиста није увек тако лако наћи.

B. M.

Milada Paulova: TAJNY VIBOR (MAFFIE) A SPOLUPRACE S JIHOSLOVANY V LETECH 1916—1918, Praha, 1968.

Најновије дјело М. Паулове, о којем овом приликом дајемо само најкраће обавјештење, представља допринос обради проблема стварања самосталних националних држава са распадањем Аустро-Угарске у току I свјетског рата.

Аутор жели да истакне значај унутрашњег отпора и револуционарних покрета у Монархији. Само дјеловање политичара у емиграцији не би могло довести до коначног циља — стварања самосталних и независних држава. Због тога она посвећује највећу пажњу акцијама потлачених народа унутар Аустро-Угарске, јер сматра да у литератури до сада та проблема тика није била довољно истакнута.

Тајни одбор (тзв. Maffie) је у почетку био тајна обавјештајна организација чешких политичара, која је била у вези са емиграцијом, каснијим

Чешким народним вијећем у Паризу. Током рата он се постепено претвара у активног чиниоца отпора чешког народа и постаје носилац низа манифестација којима се жељело указати на одлучност Чеха и Словака да разбију аустро-угарско господство и да створе независну чехословачку државу, а истовремено да на тај начин пружи подршку раду Народног вијећа. Током рата тајни одбор је, нарочито 1917—1918, сарађивао са осталим народима у оквиру Монархије, желећи да заједничком акцијом свих доведе брже до разбијања Аустро-Угарске. Сарадња са Југославенима и Пољацима је била успјешна и указивала је на одлучност свих потлачених народа Аустро-Угарске да се до краја боре за заједнички циљ.

Аутор М. Паулова се у свом раду користила свом литературом, периодичким публикацијама (новицама и часописима који су излазили у раздобљу 1916—1918), објављеним као и необјављеним изворима који су јој били доступни. Од необјављених извора које је користила најзначајнији су први пут употребљени Архив тајног одбора и стенографске забиљешке dr Přemysla Šamala („сиве еминенције Тајног одбора). У Прилогу на крају књиге, М. Паулова је објавила и низ докумената (као и фотографија) које сматра најважнијим за тако бурно раздобље борбе Чеха и Словака за своје ослобођење.

Бонина Безмалиновић